

**Urban Folklore and Folk Crafts Festivals
in the Context of a Pandemic: The Case of Shumen**

Tchavdar Marinov

Institute of Philosophy and Sociology at BAS

**Градските фолклорни и занаятчийски фестивали
в контекста на пандемия: случаят на Шумен**

Чавдар Маринов

Институт по философия и социология при БАН

Author note:

Tchavdar Marinov <https://orcid.org/0000-0003-0314-5224>

Tchavdar Marinov is a research assistant at “Communities and Identities” Department of the Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia.

He has no known conflict of interest to disclose.

Correspondence concerning this article should be addressed to Tchavdar Marinov, Sofia 1000, 4 Serdika Str., Institute of Philosophy and Sociology. Email: tchmarinov@gmail.com

Бележки за автора:

Чавдар Маринов <https://orcid.org/0000-0003-0314-5224>

Чавдар Маринов е гл. асистент в секция „Общности и идентичности” на Института по философия и социология при БАН, София.

Няма конфликт на интереси.

Кореспонденцията, свързана с тази статия, да бъде адресирана до Чавдар Маринов, София 1000, ул. „Сердика” No 4, ИФС. Email: tchmarinov@gmail.com

Резюме

В студията се представят резултати от ЕСИ, проведено през лятото и есента на 2021 г. в град Шумен в рамките на проекта „Местните празници: ресурс на локалните общности за справяне с кризи“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ (КП-06-Н45/5 от 30.11.2020 г.). Във фокуса на изследването е местен фолклорен и занаятчийски фестивал и по-специално начинът, по който неговите организатори и гости дефинират връзката между неговата икономическа рационалност и символна значимост на ниво местна идентичност и като механизъм за социално солидаризиране на локалната общност. Анализира се и ролята на фестивала в местните политики в областта на културата. Особено внимание е обърнато на въпроса до каква степен празниците биха могли да играят ролята на мобилизационни ресурси на общностите за преодоляване на значими кризи – в частност на последиците от глобалната епидемиологична криза около Ковид-19.

Ключови думи: местна общност, местен фестивал, фолклор, занаяти, културни политики

Abstract

The study presents the results of an empirical research conducted in the summer and autumn of 2021 in the town of Shumen within the project “Local festivals: a resource of local communities for crisis management,” financed by the Bulgarian National Science Fund. The research focuses on a local folklore and folk crafts festival and, in particular, on the way its organizers and guests define the relationship between its economic rationality and symbolic importance at the level of local identity and as a mechanism of social solidarity of the local community. The role of the festival in local cultural policies is also analyzed. Particular attention is paid to the extent to which festivals may play the role of mobilizing community resources to address significant crises – in particular the effects of the global epidemiological crisis surrounding Covid-19.

Keywords: local community, local festival, folklore, folk crafts, cultural policies

ARTICLE INFO:

Original Article

Received: 22, 12. 2021

Revised: 07, 01. 2022

Accepted: 18, 01.2022

Градските фолклорни и занаятчийски фестивали в контекста на пандемия: случаят на Шумен

Увод в проблематиката на изследването

Без съмнение, през последните две десетилетия се наблюдава небивал възход на местни празници и фестивали в България. Често те претендират да „възкресяват“ стари, „изконни“ традиции. В други случаи и организатори, и публика признават, че се касае за наскоро измислени традиции. Техните форми са разнообразни: от кулинарни изложения и карнавали на плодородието до изпълнения на „древни“ обреди и исторически възстановки, минавайки през фолклорни фестивали, базари на занаятчийски изделия и пр. Струва си да се отбележи, че тази засилена фестивална активност на местните общности в България, наскоро обозначена като „нова празничност“ (Koleva & Troeva, 2018), не представлява изолиран феномен, а е по-скоро част от една глобална тенденция на „фестивализация на културата“ (Bennett et al., 2014), в която българският случай има, разбира се, специфично място и характеристики.

Настоящата студия е посветена на значимостта на местните фестивали за социалното солидаризиране на локалните общности и за тяхната социално-икономическа ревитализация. Анализира се и ролята на фестивалите в местните политики в областта на културата. Особено внимание е обърнато на въпроса до каква степен празниците биха могли да играят ролята на мобилизационни ресурси на общностите за преодоляване на значими кризи – в частност на последиците от глобалната епидемиологична криза около Ковид-19, чийто отпечатък беляза и българската провинция от 2020 г. насам. В студията се представят резултати от ЕСИ, проведено в областен център в Североизточна България през лятото и есента на 2021 г. Става дума за град Шумен, чийто фолклорен и занаятчийски фестивал беше обект на теренно изследване в рамките на проекта „Местните празници: ресурс на локалните общности за справяне с кризи“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката (КП-06-Н45/5 от 30.11.2020 г.).

В рамките на това проучване беше проведено включено наблюдение на „Фолклорен фестивал „Шумла“ (Шумен, 3-5 септември 2021 г.), който представлява все още нова общинска инициатива: през 2021 г. той се проведе едва за втори път. Наблюдението беше

допълнено с две дълбочинни интервюта с организатори на фестивала, едно интервю с представител на местната власт, едно с деец на неправителствена организация и едно с представител на местна медия. Макар и изследването на конкретното място и фестивал да не претендира за представителност за цялата страна, случаят на Шумен е близък до тези на редица областни центрове в България, останали в сянката на демографското и икономическо развитие на столицата и на най-големите градове като Пловдив, Варна и Бургас. Градът се намира встрани от основните туристически маршрути и дестинации по черноморското крайбрежие и далеч от големите спа курорти и центрове за зимни спортове. Съответно, той споделя последиците от редица неблагоприятни икономически, социални и демографски процеси, започнали в България в условията на постсоциалистически преход през 90-те години на миналия век.

На фона на съществуващите в града социално-икономически проблеми и кризи, включително настоящата около Ковид-19, като основен се налага следният изследователски въпрос: какъв е смисълът на един фолклорен и занаятчийски фестивал в град като Шумен? В случая става дума за силно урбанизирано и до голяма степен индустриализирано селище, в което народните песни, танци и други традиции са отдавна изгубили своите „автентични“ изпълнители и публика. Занаятчийската протоиндустрия, с която градът е бил известен през османската епоха, също запада или отчасти преминава през индустриална трансформация в първите десетилетия на модерната българска държава (Palairret, 1997). Откъде идва необходимостта да се провежда фестивал с изпълнение на народни хора пред бивши индустриални работници, чиито деца, избегнали безработицата в родния си град, се връщат от „гурбет“, с възстановки на обичаи като Бабинден пред хора, родени в АГ отделения на болници, или със занаятчийски базар, предлагащ на потенциални купувачи, облечени най-вече в евтина конфекция, сравнително скъпо новопроизведено „традиционно“ облекло с народни шевици? Дали става дума за класическо „изобретяване на традиции“ (Hobsbawm & Ranger, 1983), или пък за инерция от социализма с неговата широко застъпена идеологическа инструментализация на фолклора (Buchanan, 2005), или по-скоро за нови колективни потребности, свързани колкото с утвърждаване на локална идентичност, толкова и с императивите на социалната солидарност? До каква степен местни

фестивали като този в Шумен, както и въобще формите на (не)материално културно наследство, допринасят за ревитализиране на локалните социално-икономически контексти? В крайна сметка, какъв е техният потенциал за солидаризиране и себеорганизиране на местните общности в условия на криза като пандемията от Ковид-19?

Местните фестивали в България като изследователски обект

В българския академичен контекст, местните празници и фестивали са традиционно предмет на изследване от страна на представители на етнографията и етнологията. Редица важни публикации, анализиращи експанзията на местните фестивали днес, се дължат на етнологи и културолози от ИЕФЕМ при БАН, Софийския, Пловдивския университет и др., като трябва да се подчертае по-специално приносът на специалисти като Евгения Троева (Troeva, 2011; Troeva, 2012). Под ръководството на Ивайло Дичев и Райна Гаврилова са разработени и два релевантни колективни проекта*. Като цяло, повечето публикации се фокусират върху практиките и (само)възприятията на социалните актьори. Авторите се интересуват от значението на празниците и на историческите възстановки за конструирането на местна идентичност и памет, подчертавайки и техния комерсиален, консуматорски и често еkleктичен характер. Редица изследвания предлагат и по-задълбочен анализ, който полага „новата празничност” в нейния специфичен социално-икономически и институционален контекст, тематизирайки икономическата рационалност на фестивалите в локалния общностен контекст, комерсиализацията/комодификацията на наследството, въздействието на капиталистическата икономика и идеали за конкурентност, предприемчивост, на определена проектна „култура” и практики сред местните общности.

Така например, Елица Стоилова изследва кулинарните фестивали в България през призмата на понятия като фестивализация на културата, туризъм на изживяванията, хранителен пейзаж (*foodscape*), както и през предложеното от нея самата понятие гастролокализъм (Stoilova, 2020; Stoilova, 2021). Стоилова се интересува по-специално от конструирането на локалност и на „автентичен” местен продукт, от практиките на

* Техните резултати са достъпни в бр. 2, 3 и 4 за 2018 г. на списание *Българска етнология*, в онлайн списанието *Семинар_BG* и на уебсайта *Историческите възстановки като феномен на културата* (Dichev et al. [n.d.]).

регионално брандиране и валоризация на наследството едновременно като символен капитал, но и чрез включването му в пазарен режим на размяна.

Иво Страхилов (Strahilov, 2018) анализира локалните измерения на глобалната пазарна логика на брандиране на културно наследство по примера на конструирането на антично тракийско наследство в България днес. Страхилов предлага критичен анализ на съфинансирани от европейски структурни и инвестиционни фондове проекти в областта на културното наследство в България и в частност – на проекти за развитие на регионален туристически продукт. Акцентирани са редица проблематични аспекти на финансираните по тези програми проекти: съмнителни или направо анахронични интерпретации, чрез които културното наследство всъщност се рамкира по националистически начин и пр. Служейки си с понятия като предприемачески популизъм и комерсиален национализъм, Страхилов изследва преплитанията на националната с пазарната идеология и поставя общия въпрос за отношенията между държава и частни икономически интереси в политиките на наследството в днешна България.

Отвъд проблемите, свързани с брандирането на наследството, новия комерсиален национализъм и глобалните измерения на фестивализацията на културата, важен аспект за разбирането на новата локална празничност е чисто институционалният контекст: местните административни структури, провеждащи политиките в областта на наследството и културата, и техните практики – особено механизмите на финансиране на местните фестивали. Тези въпроси са експертно анализирани от Нели Стоева (Stoeva, 2018), която се спира по-специално на общинските финансиращи програми и фондове за изкуство и култура в редица градове (включително в Шумен). Стоева представя критично начините на формиране на бюджетите, принципите на оценяване на кандидатстващите проекти, състава на експертните комисии, публичността и прозрачността на вземане на решения, както и въпроса за устойчивостта на съответните програми. Сред основните проблеми, изтъкнати от Стоева, са неотчитането на спецификите на местния културен контекст, потребности и публики, което води до еднотипни програми, без специфичен профил; скромните общински бюджети за култура, поради което върху организациите-бенефициенти се оказва неформален натиск за предоставяне на безплатна продукция или такава на ниски цени;

маргиналната роля на независимите експерти в оценяването на проектите и въобще липсата на достатъчна експертиза в областта на културните политики, която често води до класиране на проекти с по-масов и популярен характер, и съответно, до игнориране на „рискова“ продукцията с по-авангардно съдържание. Най-често общините предоставят на местните жители достъп до многообразни културни събития, но това не води до трайно развитие на публики и изграждане на устойчива нагласа за потребление на култура.

Особено критични са анализите на Стоева и на други експерти, посветени на т.нар. културни календари на общините, които са и основният спонсор на местните фестивали. Като инструмент за подкрепа на културни събития календарите се преценяват като остарели (датират от късния социализъм) и неадекватни по следните основни причини: културните календари като цяло нямат специфични цели и приоритети, поради което и постигането на социално-икономически ефекти за местната общност не е тяхна цел; вследствие на това фестивалните организатори не успяват да адресират важни за общността проблеми; липсват публични конкурсни процедури и прозрачност на вземаните решения, няма ясни критерии за оценка и механизми на селекция на включените фестивални събития; липсва отчетност по отношение на постигнатите ефекти; календарите не са синхронизирани с останалите общински механизми за подкрепа на културата, както и с политиките в социалната сфера (Stoeva & Nazer, 2017; Stoeva, 2018). Поради всичко това, много често подкрепените от местната администрация фестивали нямат много общо с културните интереси на местните публики, година след година се репродуцират еднотипни събития и се подкрепят едни и същи организации. Сред последните, основен бенефициент са местните читалища, определени от експерт по политики и мениджмънт в областта на културата и изкуствата, като „свещени крави“ на българската културна политика (Genova, 2021).

В резултат на така очертания административен механизъм в областта на културната политика, фолклорните и занаятчийски фестивали предлагат едно ограничено разбиране за култура, както и една доста стилизирана представа за „народни традиции“. Самата концепция за фолклорен „фестивал“ е до голяма степен наследена от епохата на социализма, като някои от най-значимите събития с национално значение (Съборът на българското народно творчество в Копривщица, „Пирин пее“ в местността Предела,

фестивалът „Сурва“ в Перник) датират от 60-те години на миналия век. Тази фестивализация на фолклора носи имплицитни идеологически залози, които често се посочват: фестивалът действа в посока националната хомогенизация на „народните традиции“ отвъд локалните и регионални различия, ознаменувана и от практическата елиминация на етническите малцинства от неговия репертоар (Strahilov, 2021). В рамките на фестивала, традициите по определен начин се деконтекстуализират: мизансценът на фестивала им придава една извечна застиналоост в националния канон, като по такъв начин те се обективират като паметник от миналото, с което символно се прочистват от „назадничавост“ (Creed, 2011, p. 56).

Вземайки предвид всички тези аспекти, целта на проведеното изследване беше да се провери степента на тяхната валидност в локалния контекст на Шумен. Както ще се убедим в хода на представянето на местния фестивал, редица от посочените проблеми очаквано характеризират и неговия случай – и на административно-технократично, и на идеологическо ниво. Конкретният фестивал има централно място в културния календар на общината, като концепцията му до голяма степен разчита на активното и безвъзмездно участие на местните читалища. Дали все пак неговото значение за локалната общност е до такава степен ограничено?

Шумен: социално-икономически контексти

Шумен (на турски Şumnu или Şumla – откъдето и названието на фестивала) е един от най-важните градски центрове на Североизточна България. Той се намира недалеч от основната пътна артерия от София за Варна, като важно влияние в града оказва близостта до последната (около 80 км – към днешна дата градовете са свързани с автомагистрала). Важната занаятчийска протоиндустрия на османския Шумен запада след 1878 г. Същевременно започва процес на индустриализация с основаването и развитието на фабрики като „Шуменско пиво“ (1882 г.), който се ускорява значително след 1944 г. През социализма в града и околността са създадени големи промишлени предприятия, сред които водещ е заводът за товарни автомобили КТА „Мадара“, основан през 1958 г. Подобно на други областни центрове, след 1989 г. Шумен претърпява деиндустриализация: след серия преструктурирания, завод „Мадара“ е сведен до малко предприятие, произвеждащо

предимно селскостопанска техника и инвентар. Въпреки това, определени производства се запазват и развиват в хода на приватизацията: заводът за алуминий, „Шуменско пиво“, което става собственост на концерн „Карлсберг“ и др., като дори се появяват нови печеливши фирми като „Фикосота“. Към днешна дата, най-голям дял заети лица работят в преработващата индустрия – 32,4% (Obshtina Shumen, [n.d.]). Официално отчетената безработица в града е ниска, но това вероятно е и ефект на продължаващата депопулация: според последните статистики, за последните десет години градът е изгубил над 7500 жители при население около 80 000 (Mediapool, 2021).

Изследваният местен фестивал се провежда непосредствено до забележителности, намиращи се на доминиращото над града плато: през 2021 г. – зад паметника „Създатели на българската държава“, а през 2019 г. се е провел до Шуменската крепост. Това са любими места за разходка на шуменци, но са по-скоро слабо посещавани от домашни и чужди туристи. Шумен не представлява популярна туристическа дестинация, въпреки че в околността му се намират важни в историческо отношение места като Плиска, Велики Преслав и Мадара. Те обаче се посещават най-вече в рамките на деня, често от насочили се към варненските черноморски курорти туристи. Близостта до Варна все пак влияе положително в това отношение: редица туроператори предлагат на чуждестранни туристи, летувачи в тази част на Черноморието, едnodневни пакети до Шумен и околностите му. Паметникът „Създатели на българската държава“, както и други забележителности в Шумен, като „Томбул джамия“ от 1744 г. – единственият запазен османски джамийски комплекс в България, се посещават от организирани групи. Именно такава група е присъствала и на първия ден на изследвания фестивал.

Към края на социализма, Шумен е бил обект на щедри инвестиции от страна на държавата, до голяма степен по линия на националната политика на режима: първо, около грандиозните чествания на 1300-годишнината (оттогава датира и мемориалът „Създатели на българската държава“, до който се проведе фестивалът през 2021 г.), а после във връзка с т.нар. „възродителен процес“. Последната амбициозна реконструкция на градския център в Шумен започва година-две преди падането на режима, като целта е била той да се представи пред дипломатическия корпус като витрина на успехите на режима – с оглед

неутрализиране на чуждестранните критики срещу преименуването и потисничеството над етническите турци. Реконструкцията обаче спира наполовина реализирана през 1989 г. и, в очите на местните, стърчащите недовършени импозантни здания в градския център са видимо свидетелство за стагнацията на града.

**„Оттук започва България“: шуменският фолклорен фестивал –
местна идентичност и социална солидарност в контекста на Ковид-19**

Макар в първото му издание през 2019 г. да е имало чуждестранно участие, през 2021 г. „Фолклорен фестивал „Шумла“ имаше строго български характер, поради което и епитетът „международен“ е отпаднало от названието му. Тази съществена промяна се дължи без съмнение на глобалната епидемиологична криза, свързана с Ковид-19, и по-специално на нейното отражение върху международните контакти, транспортни връзки и туризъм. Пандемията е повлияла значително върху организацията и провеждането на празника: освен отпадането на чуждестранната фолклорна програма, тя е наложила и промяна на мястото на провеждане на фестивала, макар и все на Шуменското плато: новото място е по-широко, позволявайки събирането на множество хора без скупчване.

Все пак и в двата случая се е търсело и символично натоварено място с патриотичен заряд. В тази връзка един от организаторите припомни девиза на Шумен „Оттук започва България“ – препратка към историческите центрове на първата българска държава в областта. В контраст с тази претенция за дълъг исторически континуитет, със своите две издания досега, самият фестивалът далеч няма такъв. Трябва все пак да се отбележи, че той представлява донякъде продължение (или ерзац?) на провеждан преди това в града по същото време на годината „Карнавал на плодородието“. Според един от респондентите – Л.Т., хореограф, председател на читалище и бивш експерт в културния отдел на общината – въпросният карнавал бил изключително успешен, привличал множество външни гости и станал „много популярен в цяла България“. Причината за промяната в тематиката и профила на празника изглежда на първо място финансова: карнавалът е изисквал по-значителна инвестиция в реквизит. Както обясни Л.Т.: „Но се оказа изведнъж, че не може да покрием изискванията за един карнавал, нямаме толкова средства, за жалост, общините, за да се направят макети, за да се направят костюми, и взехме да повтаряме нещата. И тогава

сякаш си дойде естествено тази форма: тридневен събор, хората да видят фолклора на цялата област, гости от други места... И се оказа по-удачно“. Освен ограничен общински бюджет за културни дейности, замяната на карнавала с фолклорен фестивал вероятно издава и по-слаб организационен капацитет, вследствие на който се е стигнало до повторяеми и еднотипни събития: „Карнавалът искаше малко по-друго съдържание, и общо взето, те [местните експерти-организатори – Ч.М.] изпитваха трудност, защото темите трябва да са разнообразни, и почнаха да се повтарят някои неща. Докато фолклорът си е фолклор, и е по-достъпен и по-лесен за тях, и затова минахме на тази форма“ (Л.Т.).

Постигнатият резултат не може да се оцени еднозначно. От една страна, повечето представени на „Шумла“ фолклорни ансамбли и изпълнители демонстрираха истинска виртуозност, която се подчертаваше от организаторите в проведените интервюта. Както отбеляза по повод на една от самодейните групи Й.Ч., експерт в културния отдел на община Шумен и самият той изпълнител на народна музика, „бих казал тук, че който не е свирил на такъв тип духов инструмент, той не знае колко е трудно, а примерно две гайди да звучат като една – представете си петнайсет-двайсет да звучат спято – това е музикален термин, който използваме тук...“ От друга страна, ясно е, че шуменският фолклорен фестивал не се отличава по същество от десетки други подобни празници в страната, които, също като него, включват първостепенно концерти на самодейни и професионални фолклорни състави, ансамбли, оркестри и индивидуални изпълнители. Не съществува изненада и в останалите елементи на фестивалната програма: творчески ателиета и анимации за децата, кулинарна изложба-базар на местни специалитети, представяне на традиционни носии, както и базар на занаятчийска продукция, предлагана от производители и търговци от града, областта, както и от други части на страната.

Същевременно, шуменският фестивал предоставя свободен достъп до културна програма, разчитайки на безвъзмездно участие на широк кръг актьори, от които на първо място са читалищата с техните аматьорски състави и музикални школи за народни песни и танци (Фиг. 1). Практиките на доброволно и безплатно участие бяха изтъквани от респондентите като изключително вдъхновяващи. Според Д.Д., журналист от местната телевизия, „всеки участва и допринася с каквото може за по-доброто му провеждане“.

Според Л.Т., „може би вече от десет години [в културната сфера – Ч.М.] се наблюдава Вазовият принцип „кой с каквото може да помогне“, а Й.Ч. конкретизира: „Имаме приятели, както се казва, на фестивала, и аз им благодаря за тях, които винаги когато аз звънна от моя телефон, винаги приемат, както се казва, „какво мога да свърша за Вас?“. И това го правят безвъзмездно, тук не говорим абсолютно за никакъв вид пари и т.н.“.

Фигура 1:

Фолклорен състав от с. Драгоево, община Велики Преслав

Тази безкористност всъщност означава следните неща: общината със своя културен календар е изключителен спонсор на фестивала – по думите на Й.Ч., тя „поема разходите за абсолютно всичко“; същевременно, местните бизнес актьори не считат за нужно и оправдано да инвестират в събитие като фолклорен фестивал. Този факт заслужи критичната оценка на Й.Ч.: „Местният бизнес, за съжаление, не е активен при нас. Провокирали сме го неведнъж“. Л.Т. от своя страна демонстрира разбиране към интересите на частните предприемачи: „Защото в това положение – виждате фирмите и спонсорите намаляха, защото и на тях им е трудно...“.

Така, от една страна, местният фолклорен фестивал се оказва сравнително евтин продукт, постижим за един ограничен общински бюджет и организационен капацитет. За „Шумла“ не се е налагала особена реорганизация на терена и други инвестиции; на поляната зад мемориала „Създатели на българската държава“ е изградена сцена с логото на фестивала, покрай която са разположени маси и пейки на заведения за хранене от типа „бира-скара“;

декорацията е скромна, ако въобще може да се говори за такава. „Улицата на занаятите“, разположена по протежение на алея, водеща до мемориала, също е изисквала малка инвестиция: сергиите и шатрите на занаятчиите не са еднотипни, паркирани са каравани, които принадлежат на самите търговци.

От друга страна, разчитането на собствения безвъзмезден отклик и ентузиазъм на участниците не гарантира непременно високо ниво на предлагания продукт. Например, въпреки многократно заявената от организаторите претенция, че се представят „традиционни занаяти“, по-голяма част от продукцията, предлагана на „улицата на занаятите“, представляваше конфекция (пластмасови и плюшени детски играчки, закупени от Турция захарни изделия и пр.). Този факт беше игнориран от част от респондентите като, например, Б.Б., представителка на местния общински съвет: „гледам, че основно изделията, които хората са предоставили на нашето внимание на тая алея, са ръчно изработени [...] чест и почитание към техния личен труд и дарба“. В действителност, предлаганата както от местни производители, така и от гости, занаятчийска продукция беше ограничена: малко керамика, дърворезба, бижутерия, козметика на природна основа. Част от представените „творчески занаяти“ бяха очевидно нетрадиционни: например, декориране на керемиди с портрети на Левски и на други национални герои, както и с природни пейзажи със съмнителен естетически вкус (Фиг. 2).

Фигура 2:

Занаятчийска продукция

По подобен начин, предизвикалата голям интерес кулинарна изложба на „местни специалитети“ включваше и ястия със съмнителна традиционност (като специалитети от миди), въпреки демонстрираната от организаторите убеденост, че става дума за „автентични ястия, блюда“ (Й.Ч.).

Имайки предвид профила на интервюираните инициатори и организатори на фестивала – сравнително млад патриотично настроен експерт с образование в областта на народната музика, пенсиониран хореограф на народни танци и директор на читалище със самодееен състав, и т.н. – трудно би могло да се очаква от тяхна страна особена рефлексивност по отношение на конструирания и „изобретен“ характер на (част от) представяните традиции. Не липсваше обаче съзнание за неизбежната манипулация на традициите като „фолклор“, който трябва перформативно да се представя и „опазва“ – макар и тя да се смяташе за напълно оправдана: „... за голямо съжаление, единственият начин да ги опазим тези обичаи – наши, характерни, български – е по този начин да ги възвращаваме, да им правим възстановки на сцената, за да могат да ги видят... Къде вече по сватба или някъде другаде ще видят [гражданите представените обичаи – Ч.М.] – не е възможно това“ (Л.Т.). Интересна в този план е парадоксалната употреба на турцизми и в официалната програма, и в проведените интервюта, с цел по-въздействащо описание на „българските традиции“. Самото название на фестивала – „Шумла“ – представлява всъщност турско название на града от османската епоха. Ето и по какъв начин Й.Ч. похвали ентузиазма на най-възрастните участници в празника: „най-възрастните – тук говорим за мъже и за жени над осемдесетгодишна възраст, което наистина им правя, има една дума, „евалла“, за това, че продължават да съхраняват българския фолклор“. В патриотичния дискурс подобни турски/турско-арабски термини неизбежно навлизат като елементи от една идеализирана отминала епоха на „автентично българското“, неволно издавайки нейния османски контекст (Vezenkov, 2010).

Същевременно, „Шумла“ включва изчистена от „чужди“ елементи строго етническа българска програма, в която малцинствата нямат почти никакво място – въпреки високия процент етническо турско и друго малцинствено население в града и областта, и признанието на Л.Т., че „Шумен е един град, който е конгломерат от много етноси“.

Местният турски фолклор не беше представен. Според организаторите, в първото издание на фестивала е имало и участници от местно турско село, представили се на кулинарната изложба-базар. Тази година обаче се въздържаха от участие – пак според организаторите, поради страх от Ковид-пандемията. Възможно е все пак потенциални участници от турската общност да не се чувстват комфортно на подобен форум, попадайки в една твърде българска патриотична среда – особено в тази на изданието от 2021 г., което се проведе без чуждестранно участие. Същото се отнася за посетителите, сред които етническите българи преобладаваха отдалеч. Тук трябва да се вземе предвид и фактът, че фестивалът се провежда извън градската среда, на Шуменското плато, и до късно вечер: т.е. нужна е специална мотивация за посещение – не става дума за събитие, покрай което местните граждани, включително от малцинствата, могат да наминат поне за малко.

„Шумла“ също така представя и дефинира социалните роли на мъжете и жените по един асиметричен начин: жените заемат второстепенно място в организацията на събитието, доколкото и главният организатор, и конференсието са мъже. По-важно е участието им като изпълнителки на сцената, както и в организирания базар (кулинарния и занаятчийския). Като цяло, по отношение на жените, посланията на празника са традиционалистко-патриархални: в определена степен, организаторите на фестивала си поставяха за цел да затвърдят на сцената „изконни“ роли на двата пола в дома и обществото. В този контекст, конференсието атакува „99-те пола, които сега ни налагат“. Пак конференсието (иначе преподавател в Шуменския университет) си позволяваше чести сексистки коментари пред публиката: например, след технически проблем със звука, той подчерта, че думата „техника“ е в женски род, и затова не можело да ѝ се има доверие. Макар всичко това да е на нивото на анекдота, то е важно именно с този свой анекдотичен и „културно интимен“ характер, разкривайки интериоризирани доминантни представи, които се възпроизвеждат на сцената на фестивала като „очевидни“ и „естествени“ понятия.

Не по-малко проблематични са и идеите за Ковид-пандемията, споделяни от част от организаторите и гостите на празника. В проведените интервюта те бяха артикулирани по-специално във връзка с въпроси относно целта и евентуалните ползи от фестивала за локалната общност. Така например, според Й.Ч., „идеята тук е гостите на фестивала да имат

тези два-три дни, в които да не мислят за Ковид-пандемии, да бъдат затворени... и същевременно, така, аз не бих я използвал тази дума, но с промити мозъци от медиите... Идеята е хората да забравят какво им се втъпява, както се казва, да дойдат в един тридневен фестивал, да разпуснат“. В някаква степен местният празник се мисли като предизвикателен жест срещу официално наложени ограничения: в проведените разговори се споделяше идеята, че епидемията от Ковид-19 се „преекспонирала“.

Същевременно, интервюираните бяха единодушни, че фестивалът спомага в значителна степен за преодоляване на емоционално-психологически последици от санитарната криза. Нуждата на хората от подобно развлечение се увеличила от потискащите новини за развитието на пандемията и от периодите на затваряне и социална изолация. Според Б.Б., „в днешно време всеки има нужда от това, от един положителен заряд – да се случи нещо хубаво, да има хубави неща“. Д.Д. отбеляза, че в „последната година и половина всички, да кажем, бяха затворени и нямаше възможност за кой знае какви срещи, сбирки и празници. Това си е едно доста добро начало, да кажем... малко така хората да се почувстват, че все пак не е дошъл краят на света“. Л.Т. също подчерта, че „тук хората се освобождават от тази мисъл постоянна, която като Дамоклев меч виси над тях, за заразата... Което не е маловажно, но тук те се освобождават и душите им се отварят“.

Очаквано един от основните смисли на празника се вижда в плана на социалната солидарност – според собствения дискурс на респондентите, на „сплотяването“ на местната общност – макар и нейните конкретни изрази, отвъд абстрактното и идеализирано „единство“, да остават до голяма степен неясни. Според организатора Й.Ч., „целта е чисто, както се казва, да сплотим хората, които са били разединени, т.е. да ги върнем към нормалния начин на живот“. Д.Д. обясни по-обстойно: „този фестивал трябва да продължи да се прави, защото, както казах, това е начинът шуменци, главно, някак си да се сплотят [...] още повече че заради пандемията – отново ще се върна на нея – някак си още повече се отдалечиха хората един от друг. Такъв вид мероприятие – не само „Шумла“-та, и много други фестивали из градовете – би било добре да се провеждат, защото така отново ще се върне сплотяването между хората, връзката между тях“.

Не изненадващо, друг важен смисъл на празника е в сферата на идентичността и нейното „запазване“, чрез предаването на народните традиции на младите поколения. В този план, интервюираните отбелязаха засиления интерес на младите както към конкретния фестивал, така и към фолклора изобщо, изразяващ се в социални феномени като нарасналата популярност на школите за народни песни и танци. Л.Т. отбеляза: „Трябва да Ви кажа, че ме радва това, че започнаха и младите хора вече много активно да участват в тези фестивали. Преди бяхме свикнали да провеждаме фестивали с възрастните жени – прави им чест, достойно те носят този фолклор. Но сега, особено със създаването на тези клубове за народни танци допринесоха много и младите хора вече да са на сцената, което много ме радва“.

Не на последно място, интервюираните организатори и посетители на фестивала в Шумен бяха изненадващо единодушни относно липсата на всякаква икономическа рационалност в провеждането на един фолклорен фестивал. Представителката на общинския съвет Б.Б. и главният организатор Й.Ч. изразиха скептицизъм относно възможността чрез фестивала да се създаде трудова заетост и повишат доходите на местните жители от определени професионални категории. Подобно въздействие върху локалния социално-икономически контекст беше окачено от Д.Д. като „спорно“ и „скромно“. По-нюансирано беше мнението на Л.Т., който се позова на успеха на предходния „Карнавал на плодородието“ и в икономически план: „... като провеждахме карнавала, стигнахме до този момент: международни групи, идваха от други градове участници. И градът живва. Нямаше свободни места в хотелите, по магазините, в ресторантите“. Това положително въздействие обаче се виждаше при всички положения като краткотрайно и незначително в сравнение с основната мисия на празника, която се приписваше на едно друго ниво: общуване, солидаризиране и сплотеност на местните жители.

Заклучение: конструирането на общността и на нейната локалност

Поне от *Елементарни форми на религиозния живот* на Емил Дюркейм насам, на празниците се приписва определен функционален аспект, свързан със създаването на солидарност в общността и с поддържането на нейната кохезия (Durkheim, 1912). В този

смисъл, опитвайки се да отговорят на въпроси относно смисъла на местните фестивали, повечето респонденти в Шумен постъпваха като „вулгарни“ социолози: в своите отговори, макар и наивно, те мобилизираха понятия като „общност“, „общество“, „социална солидарност“, „социална комуникация“ и други, характерни иначе за по-специализирани типове дискурс. Отново в дюркеймиански термини, те си представяха тази солидарност по-скоро като механична, отколкото като органична: отговорите им очертаваха идеала на една сплотеност, отличаваща се с непосредственост между индивидите и със слаба институционализираност – една романтична и традиционна *Gemeinschaft* по Фердинанд Тьонис, а не опосредствана от специализирани институции и отличаваща се със сложни връзки на договаряне между гражданите *Gesellschaft* (Tönnies, 1887).

„Общността“ обаче не е даденост: тя е контингентен резултат от стратегии и практики на различни социални актьори, които я конструират – в частност, чрез перформативността на празника (Creed, 2006). По ирония, в случая водещите актьори са свързани именно с модерни институции: местна администрация, културен отдел към общината, хореографско дружество и пр. По такъв начин, „сплотеността“ и „солидарността“, за която респондентите говорят, не съществува в модуса на някаква извънисторическа идилия на традицията, а е до голяма степен създадена „отгоре“, конструирана по инициатива на местните администрации „общност“, чиито традиции са също в някакъв смисъл изобретени. Същевременно, макар и модерен като произход, фокусът на фестивала върху „сплотеността“ и „традицията“ не успява – поне не в случая на фолклорния фестивал в Шумен – да адресира актуални социални проблеми на местно и национално ниво. Например, въпроси като етническите взаимоотношения и правата на малцинствените общности са слабо или никак отразени в концепцията на изследвания фестивал. Вместо етническа инклузивност, той демонстрира етнически изчистена монокултурност – и то в град и район на България, които се отличават със значително етнокултурно многообразие. По определени теми, фолклорният фестивал е сцена, на която се артикулират послания, лесно окачествими като реакционни (относно джендър ролите), или най-малкото като проблематични (Ковид-отрицателски нагласи и др.).

Разбира се, местните фестивали като шуменския са в сигурна степен популярни и, на индивидуално ниво, те вероятно спомагат за справяне с емоционалните последици от социално-икономически проблеми или от друг тип кризи като Ковид-пандемията – поне за ограничен период от време, каквато е всъщност дефиницията на всеки празник като временна „антиструктура“ или „общност“ в смисъла на Търнъровата *communitas* (Turner, 1969). В ограничения културен репертоар на община като Шумен те доставят на една сравнително масова публика момент на развлечение, но и усещане за отваряне към един по-широк културен контекст – в случаите на чуждестранно участие, каквото обаче нямаше в „Шумла“-2021. Както обобщил Д.Д.: „И най-вече [за] самите хора – остава един спомен за тях, че някъде нещо се е случило – което е важно“.

Същевременно, съмнително е до каква степен един фолклорен и занаятчийски фестивал представлява адекватен инструмент за културната де-маргинализация на местната общност. Изследваният фестивал всъщност демонстрира редица проблеми, свързани с културната политика на общинско ниво – по-специално с т.нар. културни календари на общините –, посочвани в експертните изследвания. Както видяхме по-горе (Stoeva & Nazer, 2017; Stoeva, 2018), тези проблеми варират от наличието на ограничени бюджетни механизми за финансиране на културни събития до начина на подбор на същите тези събития, специфичния профил и степента на професионализъм на общинските експерти, достъпа на независими експерти до вземането на решения и т.н. В резултат на всички тези фактори, най-често се стига до еднотипни събития, далеч от авангардност и иновативност, и не непременно отговарящи на културните потребности на различни типове публика. Така, докато най-значимият фестивал в Шумен дава възможност за извяване на фолклорни ансамбли и на търговци, идващи често или дори най-вече от околните села и от други селища в страната, той по никакъв начин не служи за валоризация на местното градско културно наследство с неговото впечатляващо разнообразие. Изненадваща беше и степента, в която организаторите на шуменския фестивал бяха неинформирани за провеждането на подобни културни събития в съседни областни центрове като Разград, който е отдалечен само на петдесетина километра. Вместо да де-провинциализира културния репертоар на града, с голяма вероятност фолклорният фестивал действа в обратната посока.

По подобен начин стои въпросът и с релевантността на фолклорните и занаятчийски фестивали към локалния социално-икономически контекст. По-специално тяхната икономическата рационалност в редица случаи не представлява значим проблем за ангажираните с тяхното провеждане културни отдели на местните общини: задачата на местните общински експерти е по-скоро да направят максимално възможното с един иначе ограничен бюджет. В случая на Шумен те демонстрираха определена незаинтересованост от реалните икономически въздействия на фестивала, идентифицирайки ползата от него на едно по-„високо“ ниво, свързано с колективна идентичност и солидарност. В техните отговори всъщност прозираше едно по-скоро ограничено разбиране на евентуалните социално-икономически ползи в смисъла на финансова ефикасност и пазарен успех: често участниците в организацията на фестивала споделяха, че не всичко се прави „за пари“. В този смисъл, те възприемаха фолклорния фестивал и като момент, в който местната общност е поне временно защитена от пазарните императиви на един комодифициращ глобален контекст. По такъв начин, еднотипен и повтарящ се за външните наблюдатели, фолклорният фестивал се схваща от самите участници, а до голяма степен и от публиката по противоположен начин: като перформативно утвърждаване на една уникална местна идентичност, локализирана в „традицията“.

Използвана литература:

Bennett, A. et al. (Eds.). (2014). *The festivalization of culture*. Routledge.

<https://www.routledge.com/The-Festivalization-of-Culture/Taylor-Bennett/p/book/9780367600365>

Buchanan, D. (2005). *Performing democracy. Bulgarian music and musicians in transition*.

The University of Chicago Press.

<https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/P/bo3641153.html>

Creed, G. (2011). *Masquerade and postsocialism: ritual and cultural dispossession in Bulgaria*.

Indiana University Press. <https://iupress.org/9780253222619/masquerade-and-postsocialism/>

- Creed, G. (2006). Reconsidering community. In G. Creed (Ed.), *The seductions of community. emancipations, oppressions, quandaries* (pp. 1-20). School of American Research Press. <https://sarweb.org/the-seductions-of-community/>
- Ditchev, I. et al. (n.d.). Istoricheskite vazstanovki kato fenomen na kulturata [*Historical reenactments as a cultural phenomenon*]. <https://reenactproject.wordpress.com>
- Durkheim, E. (1912). *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Félix Alcan. http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/formes_vie_religieuse/formes_vie_religieuse.html
- Genova, Y. (2021, November 26). Pregovorite za sector “Kultura”: Golyamo e izkushenieto za kulturno inzhenerstvo [The negotiations on culture policy: the temptation of cultural engineering is big]. *Dnevnik*. https://www.dnevnik.bg/analizi/2021/11/26/4286643_pregovorite_za_sektor_kultura_goli_amo_e_izkushenieto/
- Hobsbawm E. & Ranger T. (Eds.). (1983). *The invention of tradition*. Cambridge University Press. http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Hobsbawm_and_Ranger_ed_The_Invention_of_Tradition.pdf
- Mediapool (2021, September 4). 90 protsenta ot balgarskite gradove obezlyudyavat [90 Percent of the Bulgarian towns undergo depopulation]. *Mediapool*. <https://www.mediapool.bg/90-protsenta-ot-balgarskite-gradove-obezlyudyavat-news325991.html>
- Obshtina Shumen (n.d.). Ikonomika i obshtinska sobstvenost [*Economy and municipal property*]. <https://www.shumen.bg/ikonomika-i-obshtinska-sobstvenost/informatsiya/>
- Palairret, M. (1997). *The Balkan economies c. 1800-1914: evolution without development*. Cambridge University Press. <https://www.amazon.com/Balkan-Economies-c-1800-1914-Evolution-Development/dp/0521522560>
- Stoeva, N. (2018). Obshtinski finansirashti program za izkustvo i kultura. Sravnitelno prouchvane [Municipal art and culture financing programs. A comparative study]. *Seminar_BG*, 16. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy16/item/531-obshtinski-finansirashti-programi.html>
- Stoeva, N., & Nazer, M. (2017). Inovativnite festivali – za horata, ikonmikata i umnite gradove

- [*The innovative festivals – on people, economy, and smart cities*] [Paper].
<https://move.bg/inovativnite-festivali-za-horata-ikonmikata-i-umnite-gradove>
- Stoilova, E. (2020). Kulinarnite festivali: festivalizatsiya, neolokalizam i gastrolokalizam [Culinary festivals: festivalization, neo-localism, gastro-localism]. *Seminar_BG*, 1. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy19/item/585-kulinarnite-festivali.html>
- Stoilova, E. (2021). Praznici i festivali na hranite: valorizatsiya na lokalnoto kulinarno nasledstvo [Celebrations and festivals of food: Valorizing local culinary heritage]. Universitetsko izdatelstvo “Paisiy Hilendarski”. https://www.researchgate.net/publication/357753261_Praznici_i_festivali_na_hranite_valorizacia_na_lokalnoto_kulinarno_nasledstvo
- Strahilov, I. (2021). Mezhdur “trakiyskiya substrat” i “orientalskite nasloyavaniya”: kukerite i kanonat na natsionalnoto nasledstvo [Between the “Thracian substrate” and the “oriental overlay”: mummers and the national heritage canon]. *Seminar_BG*, 20. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy20/item/601-kukerite-i-kanonat-na-natsionalnoto-nasledstvo.html>
- Strahilov, I. (2018). Proektniyat genofond na trakite: lokalni izmereniya [The project gene pool of Thracians: local dimensions]. *Seminar_BG*, 16. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy16/item/527-proektniyat-genofond-na-trakite.html>
- Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Fues’s Verlag. https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/toennies_gemeinschaft_1887
- Troeva, E. (2012). Praznikat na grada kato myasto na pamet [The town festival as a place of memory]. In B. Hadzhiyski et al. (Eds.). *Grad i Pamet [City and memory]*, (pp. 182-189). RIM-Pazardzhik. <http://unicat.nalis.bg/Record/SOF.0000253047>
- Troeva, E. (2011). Savremenni selishtni praznitsi v Bulgariya [Contemporary local festivals in Bulgaria]. In E. Georgieva et al. (Eds.), *Svetat na bulgarina prez XX vek [Bulgarian worldview in the 20th Century]* (pp. 52-64). Paradigma. <http://www.paradigma.bg/book/755-svetut-na-bulgarina-prez-xx-vek>
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine Publishing.

https://books.google.bg/books/about/The_Ritual_Process.html?id=gaVwAAAAQBAJ&redir_esc=y

Vezenkov, A. (2010). Paradoksalnata upotreba na turcizmi v razkaza za balgarskoto [The paradoxical use of Turkish loanwords in the Bulgarian national narrative]. In S. Detchev, (Ed.), *V Tarsene Na Balgarskoto: Mrezhi na Natsionalna Intimnost (XIX-XXI vek)* [*In search of Bulgarianness: networks of national intimacy (19th – 21st century)*] (pp. 490-519). Institut za izsledvane na izkustvata. <http://knigabg.com/index.php?page=book&id=23390>